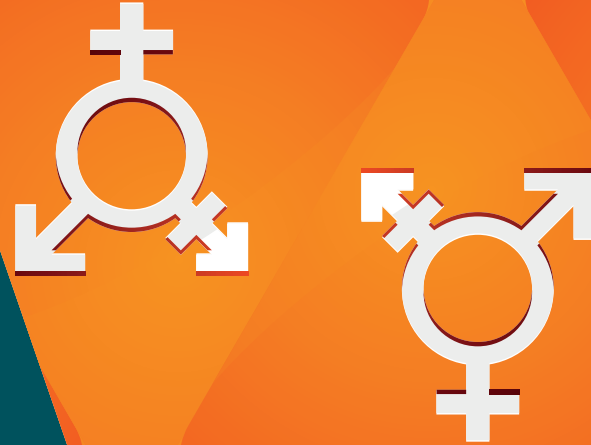

Biti transoseba v Evropski uniji

Primerjalna analiza podatkov raziskave LGBT v EU

Povzetek

S členu 1, 2 in 3 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah je zagotovljena pravica do človekovega dostojanstva, življenja in osebne celovitosti. S členu 6, 7 in 8 je zagotovljena pravica do svobode in varnosti, spoštovanja zasebnega in družinskega življenja ter varstva osebnih podatkov. S členom 14 je priznana pravica do izraževanja in s členom 20 pravica do enakosti pred zakonom. S členom 21 je zagotovljena pravica do prepovedi diskriminacije, vključno na podlagi spola, s členom 35 pa priznana pravica do varovanja zdravja, s členom 45 pravica do svobode gibanja in prebivanja ter s členom 47 pravica do učinkovitega pravnega sredstva in nepristranskega sodišča.

Moški ali ženski spol, ki nam ga uradno določijo ob rojstvu, temelji na naših telesnih značilnostih. To pa se morda ne ujema z našo spolno identiteto – torej s tem, kako dojemamo in občutimo svoj spol. Ker vse več transoseb odkrito zavrača opredelitev za moškega ali žensko, postaja jasno, da občutenja spola ni mogoče strpati v ozka okvira „ženske“ in „moškega“. Izsledki raziskave EU o lezbijkah, gejih, biseksualnih in transspolnih osebah (LGBT) poudarjajo potrebo po tem, da se pri splošnih razpravah o spolih v družbi ter razmišljanju o pravnih in političnih ukrepih presežeta ta okvira.

To omogočajo obsežni in primerljivi rezultati raziskave LGBT, ki jo je izvedla Agencija Evropske unije za temeljne pravice (FRA), saj osvetljujejo vsakodnevno življenje transoseb v Evropski uniji (EU) in njenih državah članicah.

„Kot transspolna oseba menim, da je ključnega pomena, da oblikovalci politik in ponudniki zdravstvenih storitev razumejo, da spektra spolov ne sestavljata samo dve skrajni kategoriji. Možnosti med njima je neskončno in ljudje lahko živijo polno, tudi če niso na enem ali drugem koncu spektra, tj. če niso popolnoma moški ali ženska. Potrebujemo več razumevanja, predvsem pa več sredstev in pravne podpore, da bi lahko zaživel enakopravno kot drugi ljudje.“
(transspolna ženska, 28 let, Nizozemska)

Celotno poročilo z naslovom *Being Trans in the European Union* (Biti transoseba v Evropski uniji) in njegov povzetek temeljita na izsledkih raziskave za analizo življenjske stvarnosti 6 579 anketirancev, ki so se sami razglasili za transosebe – nadpomenka za vse osebe, ki se poistovetijo z drugačnim spolom in/ali svojo spolno identiteto izražajo drugače od tiste, ki jim je bila določena ob rojstvu. Transosebe v Evropi in svetu ta izraz uporabljajo široko; izbran je bil zato, da bi se izognili zamenjavi z eno od možnih identitetnih skupin, med katerimi so lahko anketiranci izbirali („transspolni“). Čeprav rezultati niso reprezentativni za vse transosebe v EU, predstavljajo največjo zbirko empiričnih podatkov doslej, ki osvetljuje izkušnje transspolnih oseb na različnih področjih življenja.

Ključne ugotovitve

Rezultati razkrivajo, da so transosebam pogosto kršene temeljne pravice: diskriminacija, nasilje in nadlegovanje, in sicer še močneje kot drugim anketirancem, ki so lezbijke, geji ali biseksualne osebe. Te izkušnje vzbujajo nenehne občutke strahu, zato se nekatere transosebe izogibajo določenim krajem

in skrivajo ali prikrivajo svojo spolno identiteto – s čimer so njihove pravice še dodatno omejene.

Zaradi težav, s katerimi se te osebe srečujejo pri svobodnem izražanju občutenega spola, javnost ostaja nepoučena o njihovi dejanski identiteti in njihovem življenju. Tako se ustvarja začaran krog strahu in nevednosti, nestrpnosti, diskriminacije in celo nasilja iz sovraštva.

Kadar so akcijski načrti, pozitivni ukrepi in politike enakosti zoper diskriminacijo dobro oblikovani in se dobro izvajajo, transosebe navajajo, da so bolj odkrite glede svoje spolne identitete. Izsledki raziskave opozarjajo na pomembnost pravnih okvirov in instrumentov politike. Ti pripomorejo k zaščiti in spodbujanju temeljnih pravic ter uveljavljanju družbenih norm in prepričanj ter tako izboljšujejo življenje ljudi.

Mnenje agencije FRA

Krepitev ukrepanja EU in nacionalni odzivi

EU in njene države članice naj bi na podlagi te raziskave ter izkušenj in obstoječih obetavnih praks v nekaterih državah članicah EU obravnavale vprašanja transoseb. Zlasti bi morali spolno identiteto in izražanje spola šteti za zaščitena temelja v politikah človekovih pravic in prepovedi diskriminacije, akcijskih načrtih in kampanjah ozaveščanja.

Ker je bilo s to raziskavo ugotovljeno, da se diskriminacija in nasilje pogosto pojavita zaradi posameznikovega nekonvencionalnega izražanja spola, bi bilo treba okrepiti strategijo EU za enakost med ženskami in moškimi, tako da bi vključevala ukrepe proti spolnim stereotipom in diskriminaciji na podlagi spolne identitete, izražanja spola in transfobije.

TRANSOSEBE, KI SO SODELOVALE V RAZISKAVI LGBT V EU

Glede na različnost transoseb so v tej analizi identitetne podskupine proučene ob zavedanju, da so lahko vprašanja temeljnih pravic, ki jih zadevajo, zelo različna. Čeprav so bile s predhodnimi raziskavami na področju transštudij opisane razlike v življenju transženskih, transmoških in drugih transoseb, vseevropska študija tokrat prvič omogoča primerjavo med različnimi podskupinami. Vzorec LGBT v EU vsebuje dovolj podskupin, da jih je mogoče podrobno primerjati med seboj (slika 1).

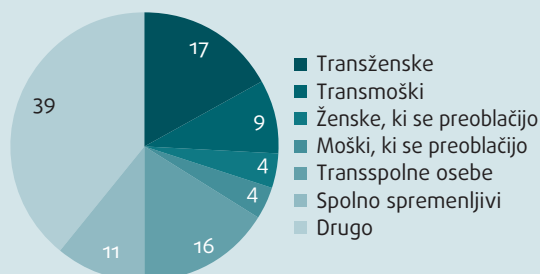
Te skupine (transženske, transmoški, ženske, ki se preoblačijo, moški, ki se preoblačijo, transspolne osebe, spolno spremenljive osebe in druge osebe) ustrezajo izrazom, ki so jih anketiranci izbrali sami. Na izkušnje transoseb vplivajo tudi njihovo izobrazbeno in družbenogospodarsko ozadje ter druge značilnosti, ki so v analizi ustrezno upoštevane.

Značilnosti transanketirancev, ki so sodelovali v raziskavi

Transanketiranci:

- so v povprečju mladi, pri čemer je sedem od desetih anketirancev starih 18 do 39 let (povprečje: 34 let);
- spadajo v različne podskupine (identitetne skupine), v katerih je dvakrat več transženskih kot moških ter skoraj enako število ženskih in moških, ki se preoblačijo;
- so enako pogosto zelo in manj izobraženi;

Slika 1: Identitetne skupine v vzorcu transoseb (v %)

Vprašanja: Izračunana spremenljivka v zvezi z naslednjimi vprašanji iz raziskave:
A2. Kateri spol so vam določili ob rojstvu? Ženski/moški.

A3. Ali ste (bili) transoseba? Da.

A3.1 Prosimo, izberite tisti odgovor, ki vam najbolj ustreza. 1 Transspolen 2 Transseksualec/Transseksualka 3 Ženska s transeksualno preteklostjo 4 Moški s transeksualno preteklostjo 5 Spolno spremenljiv (angl. gender variant) 6 Oseba, ki se preoblači (angl. cross dresser) 7 Queer 8 Drugo, prosimo, vpišite: ...

Opomba: Anketiranci v kategorijah „transspolni“ in „transseksualec/transseksualka“ so bili podrobneje razdeljeni na moške in ženske – za več podrobnosti glej Prilogo 2 h glavnemu poročilu.

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012.

- na splošno pogosteje spadajo v nižji dohodkovni kvartil kot splošno prebivalstvo;
- opisujejo svojo spolno usmerjenost kot biseksualne osebe ali geji ali uporabljajo druge izraze;
- navadno ne živijo v razmerju, pri čemer jih ena tretjina živi v samskem gospodinjstvu;
- pogosteje živijo v mestnem okolju.

Vzorec transoseb je zelo raznovrsten, razlikuje pa se glede na izbrane podidentitete ali podskupine, trenutno občutenje biti moški, ženska ali kaj drugega (spolna pripadnost), izražanje spola in načine, kako poskušajo anketiranci živeti v skladu s svojo spolno identiteto (odkritost/družbeni in/ali zdravstveni prehod).

Polovica anketirancev je visoko **izobraženih** (višješolska, univerzitetna ali višja izobrazba, 53 %). Polovica transanketirancev (51 %) navaja, da opravljajo plačano delo, vključno s tistimi na

začasnem dopustu. Vsak četrti anketiraneec je študent (24 %), 13 % pa je brezposelnih. Majhen delež anketiranih opravlja neplačano ali prostovoljno delo, je upokojenih ali drugače delovno neaktivnih.

Porazdelitev **dohodka** celotnega vzorca LGBT ustreza porazdelitvi splošnega prebivalstva¹, pri čemer v posamezno kategorijo spada približno četrtina anketirancev. Vendar transanketiranci bolj kot druge skupine LGB poročajo o dohodku gospodinjstva v spodnjem kvartilu in manj o dohodkih v zgornjem kvartilu.

Približno polovica anketirancev v vseh transskupinah navaja, da v času raziskave niso bili v **razmerju** (48 %), večina od njih pa navaja, da je njihov **osebni status** samski (75 %). Vsak sedmi anketiraneec je poročen ali živi v registriranem partnerstvu (15 %).

Diskriminacija

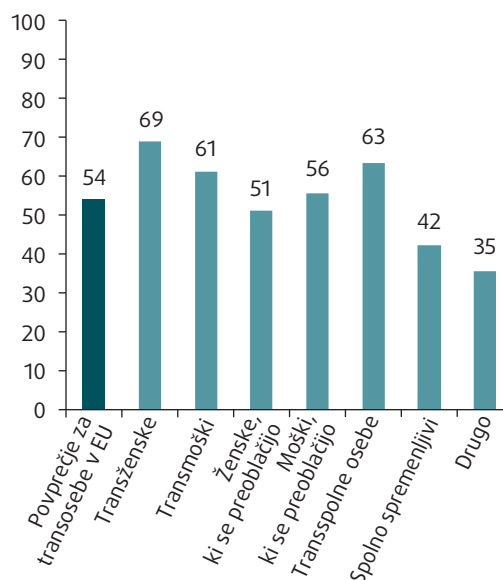
„Želim si, da moj domnevni spol ne bi bil pomemben. Da bi lahko delal(-a) svoje ter bi z menoj ravnali pravično in spoštljivo, ne glede na to, za kaj sem imam. Želim si samo, da bi mi bilo dovoljeno biti jaz, ne da bi me moralo skrbeti zaradi drugih.“

(transoseba, 42 let, Združeno kraljestvo)

Enakopravno in polno družbeno udejstvovanje vseh brez razlikovanja je prvi pogoj za vključujočo in povezano družbo, ki izkorišča svoj človeški kapital ter zagotavlja dobro počutje in blaginjo vsem svojim članom. S tega vidika so rezultati raziskave LGBT v EU skrb vzbujajoči. Kažejo, da je enakopravnost transoseb za zdaj še težko dosegljiv cilj, zato bo potrebno odločno ukrepanje na ravni EU in držav članic.

V letu pred raziskavo se je več kot polovica transanketirancev (54 %), v primerjavi s 47 % vseh anketirancev LGBT, počutila diskriminirana ali pa so jih nadlegovali, ker so jih dojemali kot transosebe. Pogosteje so se počutili diskriminirane tisti anketiranci, ki so mladi, ne opravljajo plačanega dela ali spadajo v nižji dohodkovni razred. Poleg tega bolj kot so transanketiranci odkriti o svoji spolni usmerjenosti, pogosteje navajajo, da se počutijo diskriminirane.

Slika 2: Anketiranci, ki so se v zadnjih 12 mesecih počutili diskriminirane ali so jih nadlegovali, ker so domnevali, da so transosebe, po identitetnih skupinah (v %)

Vprašanje: C2A. Ali ste se vi osebno v zadnjih 12 mesecih v državi, kjer živite, počutili diskriminirane ali pa so vas nadlegovali, ker so domnevali, da ste: D. Transspolni. Da.

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

¹ Na podlagi rezultatov o porazdelitvi dohodka Evropskega družbenega pregleda (ESS), za več podrobnosti glej Prilogo 2 h glavnemu poročilu.

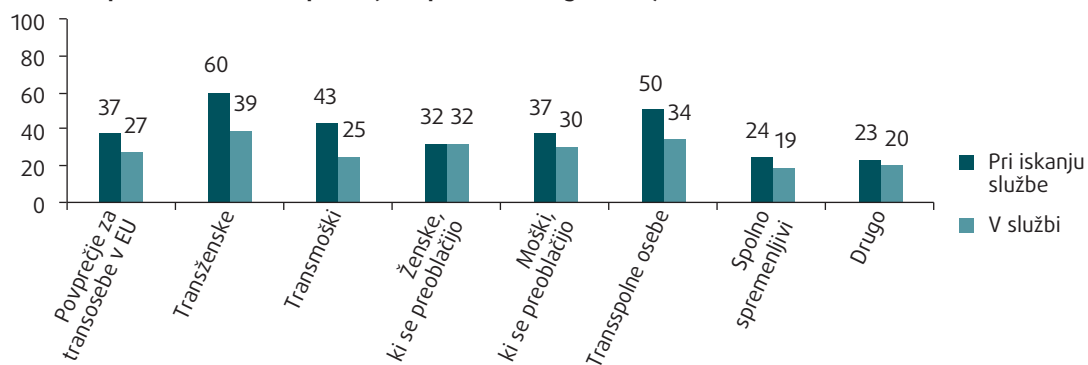
Raziskava je zajemala izkušnje z diskriminacijo na več področjih družbenega življenja.

- Zaposlitev: več kot vsak tretji transanketiranec se je kot transoseba počutil diskriminiranega pri iskanju službe (37 %), četrtnina (27 %) pa je poročala o diskriminaciji v službi.
- Izobraževanje: četrtnina transanketirancev, ki so hodili v šolo/na univerzo ali so v šolo/na univerzo

hodili njihovi otroci, navaja, da so se v 12 mesecih pred raziskavo počutili osebno diskriminirani od osebja v šoli ali na univerzi. Ob upoštevanju samo transstudentov se ta številka poveča na 29 %.

- Zdravstvo: vsak peti anketiranec, ki je imel v letu pred raziskavo dostop do zdravstvenih storitev (22 %) ali socialnih storitev (19 %), se je kot transoseba počutil diskriminiranega od zdravstvenega osebja ali osebja socialne službe.

Slika 3: Anketiranci, ki so se v zadnjih 12 mesecih počutili diskriminirane pri iskanju službe ali v službi, po identitetnih skupinah (v % pritrtilnih odgovorov)

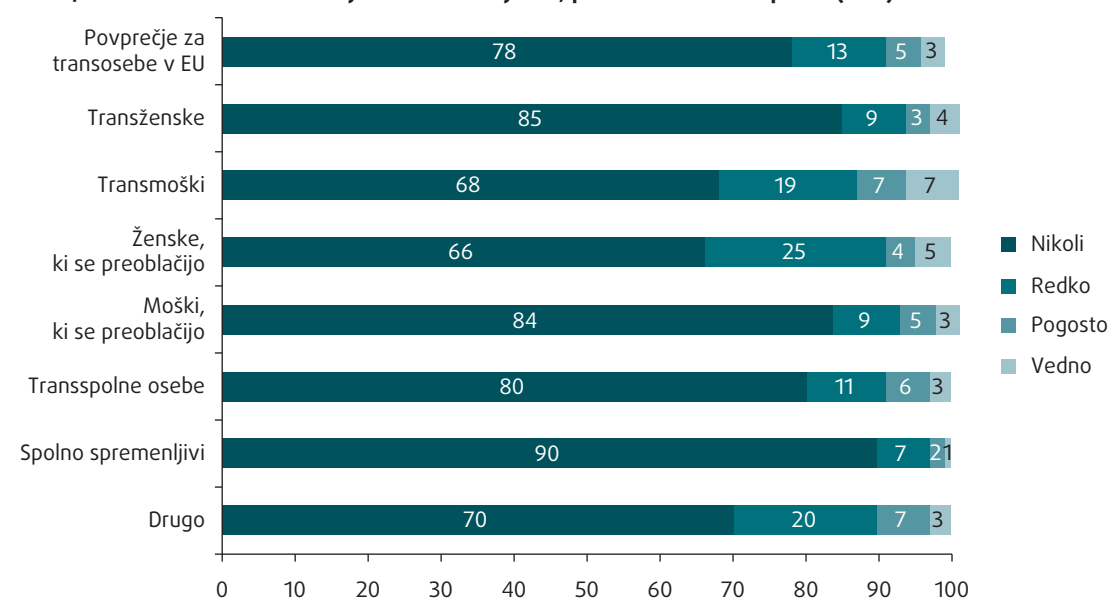

Vprašanje: C4. Ali ste se vi osebno v zadnjih 12 mesecih počutili diskriminirane v kateri od naslednjih situacij, zato ker ste transspolna oseba: A. Ko ste iskali službo; B. V službi.

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU, ki so iskali službo ali so delali/bili zaposleni v 12 mesecih pred raziskavo.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

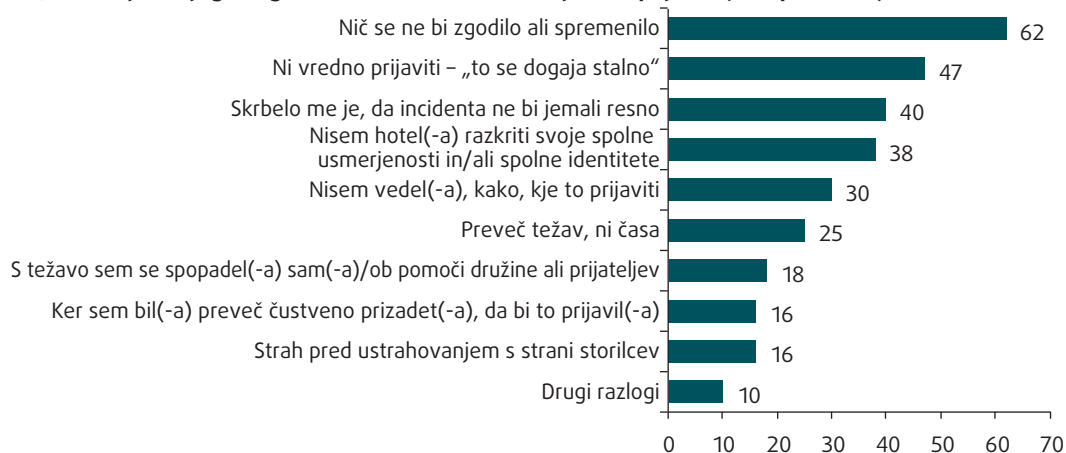
Slika 4: Odkritost o transusmerjenosti v srednji šoli, po identitetnih skupinah (v %)

Vprašanje: C9. Ko ste se šolali pred 18. letom, ste... – A. V šoli odprto govorili o tem, da ste transspolna oseba? Kategorije odgovorov, kot so navedene na sliki (kategorija „Zame ne pride v poštev“ je izključena).

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU, ki so menili, da se vprašanje nanaša na njihov položaj.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

Slika 5: Zakaj zadnjega dogodka v zvezi z diskriminacijo niso prijavili (v % primerov)

Vprašani: C6. Če pomislite na zadnjo situacijo, v kateri ste bili diskriminirani, ali ste to izkušnjo vi ali kdo drug komur koli prijavili? Ne.

C7. Kakšni so bili razlogi, da situacije, v kateri ste bili diskriminirani, niste prijavili?

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU, ki so bili diskriminirani in zadnje izkušnje diskriminacije niso prijavili.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

- Blago in storitve: pri anketirancih, ki so mladi, brezposelni in/ali iz nižjega dohodkovnega razreda, je verjetneje, da so se v letu pred raziskavo počutili diskriminirane.

Samo zelo majhno število anketirancev je prijavilo zadnji dogodek, pri katerem so bili diskriminirani. Kljub temu so transosebe pogosteje kot druge skupine LGB prijavile zadnji dogodek. Več kot tri petine transanketirancev dogodka ni prijavilo, ker so bili prepričani, da se ne bi nič zgodilo ali spremenilo, polovica od njih pa je menila, da dogodka ni vredno prijaviti. Transanketirance je skrbelo tudi, da dogodka ne bi jemali resno, in niso hoteli razkriti svoje spolne usmerjenosti in/ali spolne identitete. Skoraj vsak tretji (30 %) ni vedel, kako in kje to prijaviti.

Prijava dogodkov v zvezi z diskriminacijo pristojnim organom, kot so organi za enakost, je bistvenega pomena za uveljavitev obstoječega pravnega okvira o prepovedi diskriminacije na podlagi spolne identitete na področju zaposlovanja. Direktiva o enakosti spolov (preoblikovano) določa ustanovitev organov za enakost, katerih naloga je pomagati žrtvam diskriminacije pri njihovih pritožbah (člen 20(2)(a)). Poleg tega morajo države članice organizacijam civilne družbe omogočiti, da pomagajo žrtvam v sodnih ali upravnih postopkih (člen 17(2)).

Mnenja agencije FRA

Diskriminacija pri zaposlovanju ter dostopu do blaga in storitev

Izsledki raziskave kažejo osupljivo močno povezavo med izražanjem spola in izkušnjami z diskriminacijo. Zakonodajalec EU mora ob pregledu obstoječe zakonodaje o enakosti ali sprejemanju nove zakonodaje na tem področju zagotoviti, da je z zakonodaja zajeta tudi diskriminacija na podlagi spolne identitete. Sedanjo zakonsko zaščito, ki jo pravo EU zagotavlja tistim, ki nameravajo kirurško spremeniti spol, so v postopku kirurške spremembe spola ali so že kirurško spremenili spol, bi bilo treba razširiti na vse transosebe.

Raziskava je pokazala, da zelo malo anketirancev dogodka v zvezi z diskriminacijo prijavi organom. EU mora še naprej pazljivo spremljati učinkovitost nacionalnih organov za pritožbe in postopkov v okviru izvajanja direktive o enakosti spolov (2006/54/ES) (preoblikovano) ter direktive o enakosti spolov v zvezi z blagom in storitvami (2004/113/ES). Države članice EU morajo zagotoviti, da imajo organi za enakost in drugi nacionalni pritožbeni mehanizmi ustrezna pooblastila in sredstva za ozaveščanje o diskriminaciji na podlagi spolne identitete in izboljšanje postopkov prijave dogodkov.

Države članice EU morajo zagotoviti, da javni sektor razvije in izvaja strategije različnosti ter politike enakega obravnavanja ob polnem spoštovanju zasebnosti, tako da izmenjuje izkušnje in dobre prakse pri odzivanju na potrebe transoseb. To je mogoče doseči na primer tako, da se sprejmejo kodeksi ravnanja ter omogočijo spremembe imena in oznak za spol v dokumentih, povezanih z zaposlitvijo. Države članice morajo spodbujati prizadevanja sindikatov in organizacij delodajalcev za izboljšanje politik različnosti in prepreževanje diskriminacije na podlagi spolne identitete na delovnem mestu ter v poklicnih izobraževalnih ustanovah.

Diskriminacija v izobraževanju

Raziskava je pokazala, da je izobraževanje področje, na katerem transanketiranci doživljajo ustrahovanje in negativne odzive zaradi svojega izražanja spola ali spolne identitete. EU mora pomagati v boju proti ustrahovanju transoseb v šolah, bodisi kot študentov bodisi kot staršev, v okviru svojih prizadevanj za odpravo spolnih stereotipov na podlagi strategije EU za enakost med ženskami in moškimi. Program EU za izobraževanje mora spodbujati vzajemno učenje med državami članicami EU in podpirati najboljše prakse pri preprečevanju transfobičnega ustrahovanja.

Države članice EU morajo zagotoviti, da so šole varno in razumevajoče okolje za transosebe, brez diskriminacije, ustrahovanja in izključenosti. Šole je treba spodbuditi k sprejetju splošnih politik proti ustrahovanju, ki bodo vključevale tudi vprašanja transoseb.

Pristojni javni organi, kot so organi za enakost, nacionalne ustanove za človekove pravice in varuhi otrokovih pravic, bi morali imeti ustrezna pooblastila in sredstva ter bi jih bilo treba spodbujati k obravnavanju primerov ustrahovanja in diskriminacije na podlagi spolne identitete v izobraževanju.

Države članice EU morajo zagotoviti, da so objektivne informacije o spolni identiteti in izražanju spola vključene v šolske učne načrte, da se spodbudita spoštovanje in razumevanje med osebjem in študenti ter da se poveča ozaveščenost o težavah, s katerimi se srečujejo transosebe. Države članice morajo pedagoškim strokovnim delavcem zagotoviti usposabljanje o tem, kako reševati težave transoseb v izobraževanju ter kako obravnavati primere transfobičnega ustrahovanja in nadlegovanja.

Diskriminacija in dostop do zdravstvenih storitev

Kot je pokazala raziskava, se je približno vsak peti anketiranec, ki je imel v letu pred raziskavo dostop do zdravstvenih ali socialnih storitev, počutil diskriminiranega kot transoseba od zdravstvenega osebja ali osebja socialne službe. Države članice EU morajo zagotoviti, da se zdravstvenim delavcem in osebju zdravstvenih zavarovalnic ponudi ustrezno usposabljanje o zdravstvenih potrebah transoseb, da se odpravijo predsodki in da se izboljša zagotavljanje storitev transosebam.

Države članice EU bi morale razmisliti o tem, da se transosebam zagotovijo posebne zdravstvene storitve ter enakopravno in spoštljivo obravnavanje pri dostopu do zdravstvenih storitev. Države članice bi morale razmisliti o tem, da je treba olajšati kirurško spremembo spola in, kjer ta ni na voljo, spodbuditi dostop do takega zdravljenja v državi članici EU, ki ga ponuja.

Države članice EU bi morale posebne zdravstvene storitve za transosebe vključiti v svoje nacionalne zdravstvene programe in politike ter zagotoviti, da se v zdravstvenih raziskavah, učnih načrtih usposabljanja in zdravstvenih politikah upoštevajo tudi transosebe in njihove potrebe.

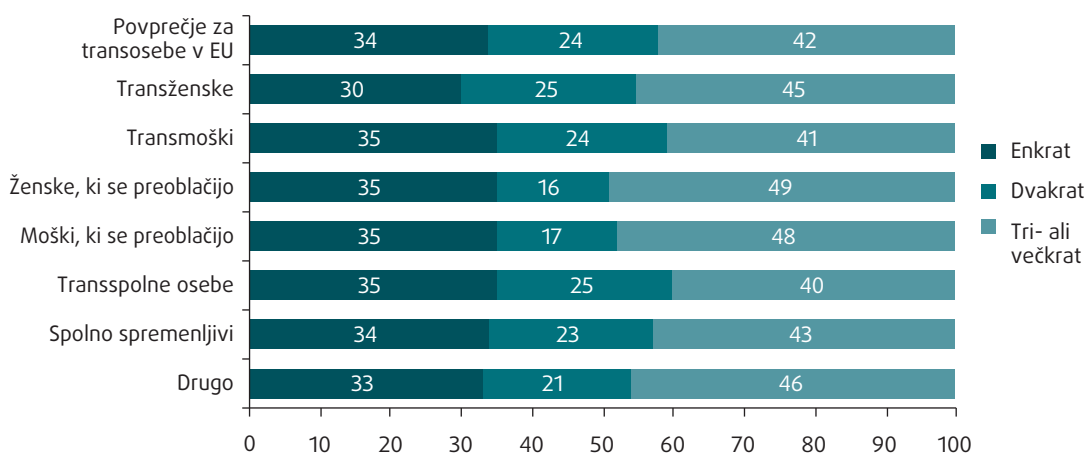
Nasilje in nadlegovanje

„Biti transspolna oseba v Litvi je najtežja stvar, ki si jo je mogoče zamisliti. Nenehno živim v strahu, nazadnje sploh nočem več živeti. [...] Doživljam toliko diskriminacije, nadlegovanja in nasilja, da je to postalo moj vsakdanjik.“
(transspolna oseba, 25 let, Litva)

Najbolj osupljiv izsledek raziskave LGBT v EU je visoka raven ponavljajočega se nasilja in kaznivih dejanj iz sovraštva, katerih žrtve so transosebe, kar kaže na potrebo po izboljšanju politik za boj proti kaznivim dejanjem iz sovraštva v EU:

- letna stopnja pogostnosti nasilja ali nadlegovanja je približno en dogodek na dva transanketiranca, kar je dvakrat več kot pri anketirancih, ki so lezbijke, geji in biseksualne osebe;
- približno dve petini (44 %) transanketirancev, ki so bili žrtve nasilja v 12 mesecih pred raziskavo, sta navedli, da se je to v tem obdobju zgodilo najmanj trikrat;
- razčlenitev po identitetnih skupinah kaže, da so bili v tem obdobju najpogosteje žrtve večkratnih nasilnih dogodkov (tri- ali večkrat) ženske in moški, ki se preoblačijo.

Slika 6: Anketiranci, ki so jih v zadnjih 12 mesecih napadli ali jim grozili s fizičnim in/ali spolnim nasiljem, po številu dogodkov in identitetnih skupinah (v %)

Vprašanje: FA1_3. Kolikokrat vas je kdo v zadnjih 12 mesecih fizično/spolno napadel ali vam grozil z nasiljem v Evropski Uniji/v tej državi?

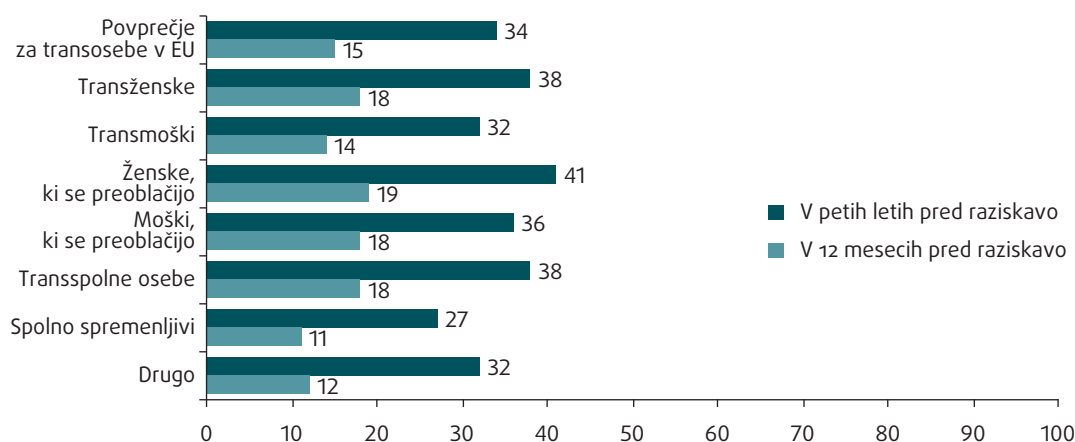
Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU, ki so v 12 mesecih pred raziskavo doživeli fizični/spolni napad ali grožnjo z nasiljem.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

Kar zadeva nasilje iz katerega koli razloga, ne samo zaradi spolne identitete anketirancev, so transanketiranci od vseh skupin LGBT najpogosteje navajali, da so jih v petletnem in 12-mesečnem obdobju, tj. v obdobjih, na kateri se je nanašala raziskava, napadli ali jim grozili z nasiljem. V petih letih pred raziskavo je 34 % vseh transanketirancev doživelo nasilje ali so jim z njim grozili, 15 % pa jih je doživelo nasilje ali grožnjo z nasiljem v 12 mesecih pred raziskavo.

Približno vsak deseti (8 %) transanketiranec je bil fizično ali spolno napaden ali so mu grozili z nasiljem, kar se je po njihovem mnenju deloma ali v celoti zgodilo zato, ker so jih storilci dojemali kot transosebe. V 12 mesecih pred raziskavo je bilo nasilje iz sovraštva najpogostejše med transženskami (16 %), moškimi, ki se preoblačijo (14 %), in transspolnimi anketiranci (11 %).

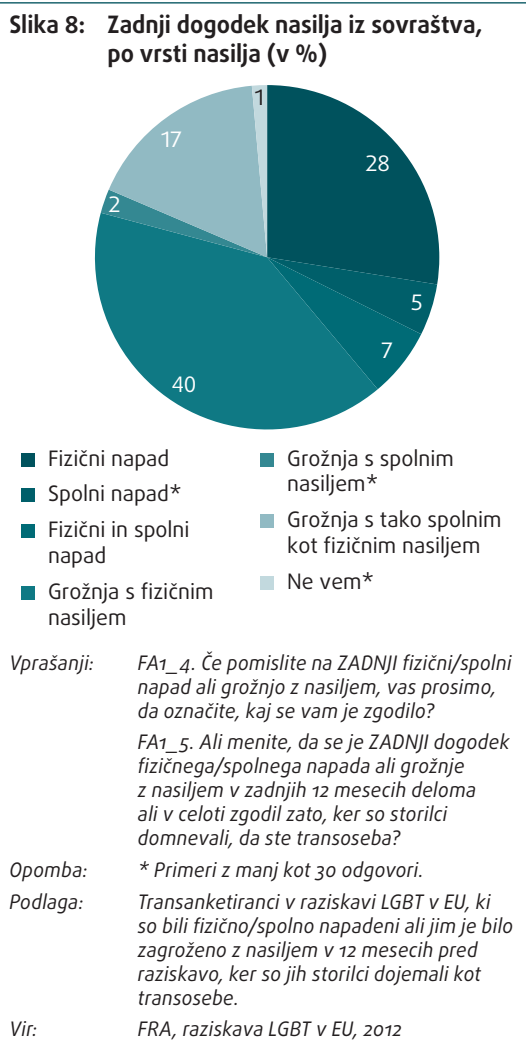
Slika 7: Razširjenost nasilja in groženj z nasiljem v zadnjih petih letih in zadnjih 12 mesecih, po identitetnih skupinah (v %)

Vprašanja: F1_A. Ali ste bili v zadnjih petih letih: fizično/spolno napadeni ali so vam grozili z nasiljem doma ali kje drugje (na ulici, na javnih prevoznih sredstvih, na delovnem mestu itd.) zaradi katerega koli razloga? Da.
FA1_2. Kdaj se je zgodil ZADNJI fizični/spolni napad ali grožnja z nasiljem? V zadnjih 12 mesecih.

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

Med vsemi anketiranci v raziskavi LGBT so transanketiranci nasilje iz sovraštva najpogosteje prijavili policiji. Zadnji dogodek iz sovraštva (21 %) je prijavil vsak peti, najresnejši dogodek pa vsak četrti (24 %). Med razlogi za odločitev, da dogodka ne prijavijo, so:

- globoko nezaupanje policijskim organom: polovica anketirancev dogodka ni prijavila, ker so menili, da policija ne bo storila ničesar, vsak tretji pa ga ni prijavil, ker je menil, da ne more storiti ničesar;
- strah pred homofobičnim in/ali transfobičnim odzivom policije (več kot vsak tretji anketiranec);

- v primeru nadlegovanja iz sovraštva so anketiranci najpogosteje navedli, da je bil dogodek premalo pomemben, da ni bil dovolj resen, da bi ga prijavili, ali da se niso spomnili, da bi ga lahko prijavili.

Večina transanketirancev je nasilje ali nadlegovanje iz sovraštva, ki ni bilo prijavljeno policiji, ampak drugi organizaciji, prijavila organizaciji LGBT (več kot polovica), vsak deseti ga je prijavil državni ali nacionalni instituciji, kot je organ za enakost, in/ali približno 7–15 % pa organizaciji za splošno podporo žrtvam nasilja.

Povzročitelji nasilja in nadlegovanja so večinoma neznani moški, ki delujejo v skupinah. Nasilje iz sovraštva je skoraj enako pogosto v zaprtih prostorih in na prostem, medtem ko je nadlegovanje iz sovraštva nekoliko pogostejše v zaprtih javnih prostorih. Od vseh lokacij *na prostem* anketiranci najpogosteje navajajo nasilje ali nadlegovanje na ulici, trgu, parkirišču ali drugem javnem kraju. Od vseh lokacij *v notranjih prostorih* je bilo nasilje iz sovraštva najpogostejše doma, medtem ko je bilo nadlegovanje iz sovraštva najpogostejše na delovnem mestu. Vsak deseti od zadnje prijavljenih primerov nadlegovanja se je zgodil na spletu ali po elektronski pošti, vključno s Facebookom in Twitterjem.

„Homofobija in transfobija sta kršitvi človekovega dostojanstva. Homofobično in transfobično vedenje ni združljivo z vrednotami in načeli, na katerih temelji Evropska unija – kot je določeno v členu 2 Pogodbe.“

Evropska komisija (2013), Z ukrepi Komisije se uresničujejo pravice LGBT, GOVOR/13/424, Haag, 17. maja 2013

Z nasilnimi dejanji in nadlegovanjem se kršijo pravica do življenja, pravica do spoštovanja telesne in duševne celovitosti ter s tem človekovega dostojanstva. Te pravice so zaščitene z Listino EU o temeljnih pravicah.

Evropski parlament je države članice pozval, „naj evidentirajo in raziščejo kazniva dejanja iz sovraštva do oseb LGBTI² ter sprejmejo kazensko zakonodajo, ki prepoveduje spodbujanje sovraštva zaradi spolne usmerjenosti in spolne identitete“. Podobno so v Priporočilu Rec(2010)5 države članice Sveta Evrope pozvane, naj „zagotovijo učinkovito, hitro in nepristransko preiskavo domnevnih primerov kaznivih dejanj in drugih dogodkov, pri katerih se upravičeno sumi, da je bila motiv za storilca spolna usmerjenost

² Kratica LGBTI vključuje tudi „medspolne“ osebe. Resolucija Evropskega parlamenta z dne 4. februarja 2014 o časovnem načrtu EU za boj proti homofobiji in diskriminaciji na podlagi spolne usmerjenosti in spolne identitete (2013/2183(INI)).

Preglednica: Lokacija primerov nasilja iz sovraštva in groženj z nasiljem v zadnjih 12 mesecih (v %)

	Zadnji	Najresnejši
Pri meni doma	8	9
V drugi stanovanjski zgradbi, stanovanju*	3	4
V šoli, na univerzi*	5	6
Na delovnem mestu*	3	4
V kavarni, restavraciji, pubu, klubu	10	8
V avtu*	1	1
Na javnem prevoznem sredstvu	9	7
V športnem klubu*	0	0
Drugje v zaprtem prostoru*	2	3
Na ulici, trgu, parkirišču ali drugem javnem kraju	46	43
V parku, gozdu*	3	4
Na posebnem LGBT prizorišču (npr. klub, bar) ali prireditvi (npr. parada ponosa)*	2	1
Drugje na prostem*	5	7
Drugo*	2	2

Vprašanje: FA1_10; FA2_10. Kje se je ta dogodek zgodil?

Opomba: * Primeri z manj kot 30 odgovori.

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU, ki so bili v 12 mesecih pred raziskavo (zadnji dogodek) ali petih letih pred raziskavo (najresnejši dogodek) fizično/spolno napadeni ali jim je bilo zagroženo z nasiljem deloma ali v celoti zato, ker so jih storilci dojemali kot transosebe.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

ali spolna identiteta žrtve". Prav tako so pozvane, naj „zagotovijo, da [...] se odgovorni za taka dejanja učinkovito privedejo pred sodišče in po potrebi kaznujejo, da se izognejo nekaznovanosti“³.

*„Od znancev in ljudi, ki jih ne poznam, sem doživljal poniževanje, pretepanje in zmerljivke, vendar sem želel, da ljudje v moji okolici spoznajo, da sem človek, tako kot vsi drugi, in da zaradi svoje spolne usmerjenosti nisem nič drugačen od njih! Sem človek – oseba. Ponosen sem, da sem gej, še nikoli nisem lagal in tudi v prihodnje ne bom, ne glede na ceno[, ki jo moram plačati].“
(transoseba, gej, 29 let, Bolgarija)*

Mnenje agencije FRA

Boj proti nasilju in nadlegovanju iz sovraštva zoper transosebe

Evropska komisija mora pri oceni prenosa Direktive 2012/29/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 25. oktobra 2012 o določitvi minimalnih standardov na področju pravic, podpore in zaščite žrtev kaznivih dejanj (direktiva EU o žrtvah) v nacionalno zakonodajo posebno pozornost nameniti temu, ali sta spolna identiteta ali spolno izražanje kot osebni značilnosti žrtev ustrezno vključena v posamezno oceno.

Države članice EU morajo pri izvajanju direktive EU o žrtvah posebno pozornost nameniti potrebam po zaščiti žrtev kaznivih dejanj, storjenih zaradi spolne identitete žrtve (v skladu z uvodnimi izjavami 9, 17 in 56 Direktive). Države članice EU morajo zagotoviti, da se v celotnem kazenskem postopku v skladu s členom 21 navedene direktive spoštuje pravica do varstva zasebnosti transspolnih oseb, vključno z njihovimi prejšnjimi imeni in spolom.

³ Svet Evrope, Odbor ministrov (2010), *Priporočilo Rec(2010)5 Odbora ministrov Sveta Evrope državam članicam o ukrepih za boj proti diskriminaciji na podlagi spolne usmerjenosti ali spolne identitete*.

Države članice EU bi morale razmisliti o uzakonitvi kazenskih določb za varstvo pred transfobičnimi kaznivimi dejanji in zagotoviti, da so organi kazenskega pregona usposobljeni za učinkovito obravnavo transfobičnih kaznivih dejanj, kar vključuje tudi ozaveščanje o vprašanih transosebah.

Države članice EU bi morale obravnavati vprašanje pomanjkljivega prijavljanja kaznivih dejanj iz sovraštva, vključno s kaznivimi dejanji zoper transosebe, kot je bilo poudarjeno v sklepih Sveta za pravosodje in notranje zadeve o boju proti kaznivim dejanjem iz sovraštva iz decembra 2013, v katerih so se kazali sklepi konference agencije FRA o temeljnih pravicah, ki je bila leta 2013 v Vilni. Države članice so pozvane k sprejetju ustreznih ukrepov, da se žrtvam in čim bolj tudi združenjem, ki jih podpirajo, olajša prijavljanje kaznivih dejanj iz sovraštva. To bi moralo vključevati ukrepe za okrepitev zaupanja v policijo in druge državne institucije. Organi pregona bi zato morali biti usposobljeni za obravnavanje primerov, ki jih prijavijo transosebe, zlasti kar zadeva podporo žrtvam in sistematično evidentiranje dogodkov. Da bi se povečalo število prijav, bi bilo dobro morda razmisliti tudi o praksah, kot je „prijava tretje osebe“, z vključitvijo organizacij civilne družbe v okviru večinstitucionalnih partnerstev.

Države članice EU bi morale zagotoviti, da organi pregona ustrezno evidentirajo, preiskujejo in preganjajo kazniva dejanja iz sovraštva na podlagi spolne identitete in izražanja spola v skladu z nenehnimi prizadevanji za izboljšanje in usklajitev zbiranja podatkov o kriminaliteti (kot je delovna skupina Eurostata za statistične podatke o kriminaliteti in statistične podatke kazenskega pravosodja v okviru akcijskega načrta za statistične podatke v obdobju 2011–2015). Da bi se oblikovali pravni in utemeljeni politični ukrepi, bi morale države članice zbirati statistične podatke o številu in vrstah kaznivih dejanj in spolni identiteti žrtev (v skladu s členom 28 ter uvodnima izjavama 56 in 64 Direktive 2012/29/EU) ter o številu obsojenih storilcev in vrsti naloženih kazni.

Živeti kot transoseba

„Imam se torej za moškega z ženskimi nagnjenji v ženskem telesu. Ko se o tem pogovarjam z drugimi, mislijo, da sem zmešana. Si bodisi moški bodisi ženska, in pika! No, torej nisem nič.“
(ženska, ki se preoblači, 32 let, Danska)

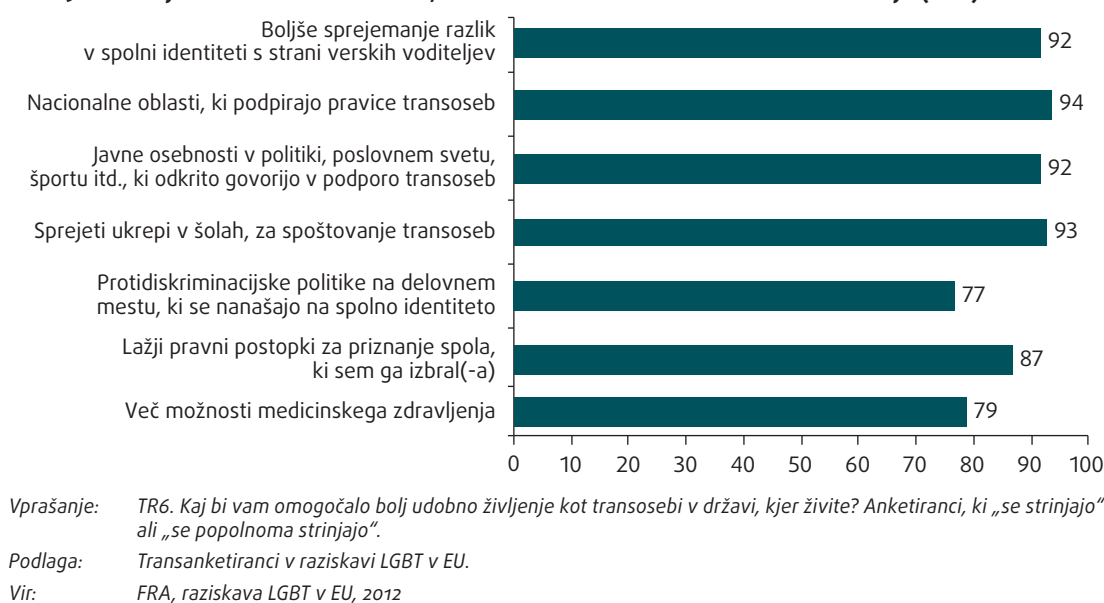
Podatki raziskave kažejo, da številne transosebe odraščajo in živijo v družbenem okolju, ki se večini noma ne zaveda obstoja transoseb in njihovih potreb. Ko strah, ki ga povzročata nenehna viktimizacija in diskriminacija, trči ob nevednost drugih – vključno z nevednostjo v lastni družini, službi ali družbenem okolju –, sta skrivanje ali nevpadljivost obrambni mehanizem. Vendar se zaradi takega ravnanja neizogibno samo še krepki pomanjkanje priznanja in potrditve pravic transoseb. Zaradi stereotipov in nepoznavanja vsakdanje stvarnosti in pravic transoseb se nadaljujeta negativna naravnost javnosti in trpinčenje, ki je različno močno; od trapastih šal in žaljivega govora do resnega nadlegovanja in izključenosti. Tako se ustvari nevidna kletka, ki ovira enakost in poslabšuje kakovost življenja transoseb. Navsezadnje, kot so navedli anketiranci, so državljani, ki čutijo, da jim ni dovoljeno pokazati svojega pravega jaza.

„Prepričan sem, da bi trpel še več diskriminacije in nadlegovanja, če bi odkrito povedal, da sem transoseba. Ko sem moral to navesti v pravnih okoliščinah, sem to storil, vendar razen moje družine, zdravstvenega osebja in nekdanjih partnerjev nihče ne ve, da se nisem rodil kot moški. Tako mi je bilo razmeroma lahko, da pa moram to dosledno prikrivati, da lahko shajam, je seveda narobe.“
(transmoški, 38 let, Nizozemska)

Ker transosebe živijo v okolju, ki jim ni naklonjeno, morajo prilagoditi svoje izražanje in vedenje:

- tretjina vseh transanketirancev (32 %) se izogiba izražanju svojega spola – oziroma želenega spola – na podlagi telesnega videza in oblačil, ker jih je strah, da bi jih napadli, jim grozili ali jih nadlegovali;
- polovica transanketirancev poroča, da se zaradi teh strahov izogibajo določenim krajem ali lokacijam;
- skoraj vsak peti anketiranec noče odkrito govoriti o sebi kot transosebi celo v lastnem domu, šest od desetih pa se temu izogiba na javnih prevoznih sredstvih.

Te ugotovitve opozarjajo, kako na vsakodnevno življenje transljudi vplivajo družbena stališča splošne javnosti in odzivi na transosebe. Tako ne morejo uživati pravice do spoštovanja zasebnega življenja, ki vključuje pravico do izražanja posameznikove identitete na vseh področjih življenja, tudi v javnosti.

Slika 9: Mnenje anketirancev o načinih, kako bi lahko kot transosebe živeli udobneje (v %)

„Življenje transspolne osebe je strašljivo, ves čas sem na preži za negativnimi odzivi in skoraj vedno, ko sem v javnosti, čutim potrebo po prikrivanju, na primer ko uporabljam javna prevozna sredstva itd., kar pomeni, da nosim debelejša in ohlapnejša oblačila, ki jih sicer ne bi.“ (transseksualna oseba, 39 let, Združeno kraljestvo)

Štiri petine transanketirancev meni, da so pozitivni ukrepi za spodbujanje spoštovanja človekovih pravic transoseb, na primer načrti za enakopravnost, javne kampanje, specializirane storitve, v njihovi državi prebivališča zelo ali precej redki. Več kot devet od desetih anketirancev (94 %) meni, da bi lahko kot transoseba živeli udobneje, če bi nacionalni organi spodbujali pravice transoseb.

Neobstoj osebnih dokumentov, ki bi se ujemali s posameznikovo spolno identiteto ali izražanjem spola, lahko povzroči diskriminacijo:

- vsak tretji transanketiranec se je v 12 mesecih pred raziskavo počutil diskriminiranega, ko je pokazal osebno izkaznico ali drugi uradni dokument, ki izkazuje njegov spol;
- skoraj devet od desetih (87 %) jih meni, da bi jim lažji pravni postopki za priznanje spola, ki so ga izbrali, pomagali olajšati življenje.

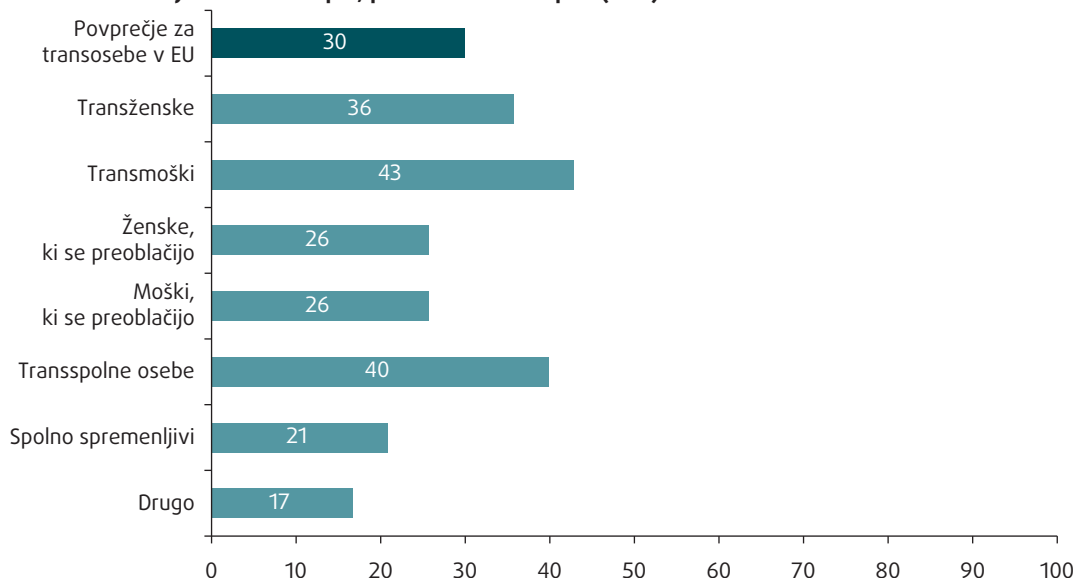
„Samo 35 držav v Evropi ima zakonske določbe za priznanje spolne identitete transosebe. Obstoj transoseb je dejansko nezakonit v 14 državah, saj te ne omogočajo priznanja. 21 držav v Evropi z zakonom zahteva, da se transosebe pred priznanjem spolne identitete dajo sterilizirati. Druge zahteve lahko vključujejo diagnozo duševne motnje, zdravljenje in invazivni kirurški poseg, oceno časa, preživetega z novo spolno identiteto, samski ali ločeni stan. S takimi zahtevami se kršijo dostojanstvo osebe, telesna celovitost, pravica ustvariti si družino ter pravica živeti brez ponižujočega in nečloveškega ravnanja.“

Transgender Europe (TGEU) (2014), Zemljevid in kazalo pravic transoseb v Evropi 2014, www.tgeu.org/Trans_Rights_Europe_Map

V priporočilu CM/Rec(2010)5 Sveta Evrope je poudarjeno, da morajo države članice sprejeti ustrezne ukrepe za zagotovitev polnega pravnega priznanja posameznikove spremembe spola na vseh področjih življenja, zlasti tako, da omogočijo hitro, pregledno in dostopno spremembo imena in spola v uradnih dokumentih. Navedeno je tudi, da „je treba predhodne zahteve, vključno s telesnimi spremembami, za pravno priznanje spremembe spola redno preverjati, da se odpravijo nezakonite zahteve“.

Pri številnih transosebah obstaja veliko tveganje za poslabšanje telesnega in duševnega zdravja. Več študij je pokazalo, da imajo številne transosebe samomorilne misli, trpijo za depresijo, anksioznostjo in samopoškodovanjem ter celo poskušajo storiti samomor.

Slika 10: V zadnjih 12 mesecih so se počutili diskriminirane, ko je bilo treba pokazati uradni dokument, ki izkazuje imetnikov spol, po identitetni skupini (v %)

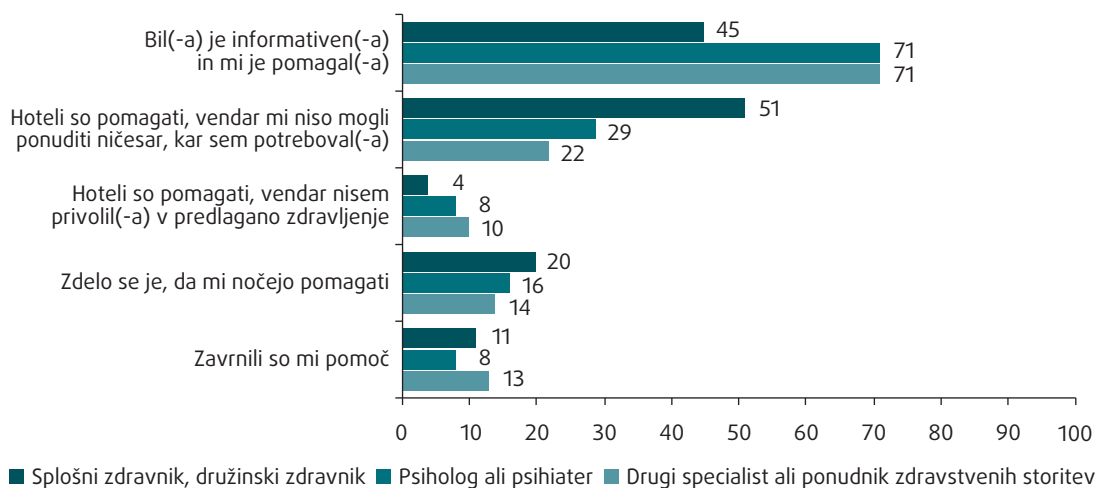

Vprašanje: C4. Ali ste se vi osebno v zadnjih 12 mesecih počutili diskriminirane v kateri od naslednjih situacij, zato ker ste transoseba: - K. Ko ste pokazali osebno izkaznico ali drugi uradni dokument, ki izkazuje vaš spol.

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU, ki so morali v 12 mesecih pred raziskavo pokazati uradni dokument, ki izkazuje imetnikov spol.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

Slika 11: Izkušnje transanketirancev pri iskanju pomoči, ker so transosebe (v % primerov)

Vprašanje: TR1. Ali ste kdaj poiskali psihološko ali zdravstveno pomoč, ker ste transoseba (transspolna oseba)? Da.

TR3. Pri kom ste poiskali pomoč in kako so vam pomagali? (Ponudniki storitev in kategorije odgovorov, kot so navedeni na sliki, kategorija „Zame ne pride v poštev“ je izključena).

Podlaga: Transanketiranci v raziskavi LGBT v EU.

Vir: FRA, raziskava LGBT v EU, 2012

Nekatere, čeprav ne vse, transosebe se vključijo v postopek kirurške spremembe spola, ki se pogosto imenuje „prehod“, da bi svoje telo prilagodile svoji spolni identiteti.

Dve petini anketirancev (39 %), zlasti tisti iz nižjih dohodkovnih razredov in brezposelni, sta poiskali zdravniško ali psihološko pomoč v zvezi s svojimi potrebami po spolni identiteti. Izkušnje pri iskanju pomoči so zelo različne: sedem od desetih (71 %) poroča o pozitivnih izkušnjah s psihologi, psihiatri ali drugimi specialisti ali ponudniki zdravstvenih storitev. Vendar stopnja zadovoljstva pade pod polovico (45 %), ko gre za splošne zdravnike. Vsak peti (20 %) je navedel, da se njegov splošni zdravnik ni zdel pripravljen pomagati, vsak deseti (11 %) pa je menil, da preprosto ni hotel pomagati.

Polovica (52 %) tistih, ki niso poiskali psihološke ali zdravniške pomoči, preprosto ni hotela ali potrebovala pomoči. Najpogosteje nočejo/ne potrebujejo pomoči zlasti skupine moških in žensk, ki se preoblačijo, spolno spremenljive osebe in drugi anketiranci. Tretjina transmoških (33 %) in transžensk (37 %) tudi navaja, da ne želijo psihološke ali zdravniške pomoči, ker so transosebe. Anketiranci, ki želijo ali potrebujejo psihološko ali zdravniško pomoč, vendar je še niso poiskali, navajajo veliko razlogov za to, da ne poiščejo pomoči, ker si na primer ne upajo, ne vedo, kam naj se obrnejo, ali pa jih je strah predsodkov zdravstvenega osebja. Skoraj štiri petine (79 %) transanketirancev navaja, da bi jim več možnosti zdravljenja pomagalo udobneje živeti kot transosebam.

Mnenje agencije FRA

Zagotovitev pravnega priznanja spola

Kot je pokazala raziskava, je pridobitev osebnih dokumentov, ki bi se ujemali s spolno identiteto in izražanjem spola transoseb, težava, ki veliko transanketirancem ovira normalno družbeno življenje. Države članice EU morajo zagotoviti polno pravno priznanje spola, ki ga je oseba izbrala, vključno s spremembo imena, številke socialne varnosti in drugih oznak spola v osebnih dokumentih.

Postopki priznanja spola morajo biti dostopni, pregledni in učinkoviti, ob zagotavljanju spoštovanja človekovega dostojanstva in svobode. V postopkih pravnega priznanja spola se zlasti ne bi smeli zahtevati ločitev in zdravstveni posegi, kot je sterilizacija.

Države članice EU bi morale v celoti priznavati dokumente in odločbe, ki jih druge države članice EU izdajo na področju pravnega priznanja spola, da bi se transosebam olajšalo uživanje pravice do prostega gibanja v EU.

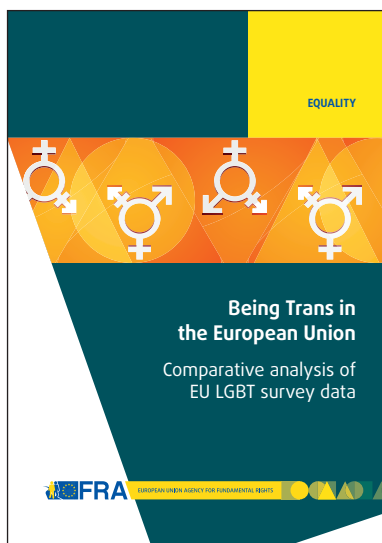
Metodologija

Raziskava LGBT v EU je bila izvedena leta 2012 na podlagi anonimnega spletnega vprašalnika, ki se je oglaševal predvsem v spletnih in družbenih medijih, povezanih z LGBT. S to metodologijo je bila ustvarjena daleč največja zbirka empiričnih podatkov o osebah LGBT, ki je bila doslej na voljo v Evropi in svetu. V poročilu in tem povzetku so predstavljeni dojemanje, izkušnje, mnenja in stališča transanketirancev, starih 18 let in več, ki uporabljajo splet, ki so bili obveščeni o raziskavi in ki so se odločili sodelovati v njej. Čeprav rezultati niso reprezentativni za vse transosebe, ki živijo v EU, zelo velik vzorec pomeni, da težnje, ugotovljene v izsledkih, verjetno precej izražajo težnje transprebivalstva EU.

V raziskavi se je uporabila metoda ponderiranja, in sicer kot protiutež neobstoju zanesljivih statističnih podatkov o sorazmernem številu transoseb v EU in za ublažitev posledic prevelike zastopanosti nekaterih držav članic EU v skupnem vzorcu. Ta postopek zagotavlja, da so v rezultatih raziskave mnenja transanketirancev iz vsake države članice EU zastopana sorazmerno glede na število prebivalcev. V ta namen se je domnevalo, da sta odstotna deleža transanketirancev in transpodskupin med vsemi anketiranci v raziskavi enaka v vseh državah članicah EU, na tej domnevi pa so temeljili izračuni (za celoten opis glej Prilogo 2 h glavnemu poročilu).

Več metodoloških informacij je na voljo v Prilogi 1 k celovitemu poročilu FRA o transosebah – *Being Trans in the European Union: Comparative analysis of EU LGBT survey data* (Biti transoseba v Evropski uniji: primerjalna analiza podatkov raziskave LGBT v EU, 2014) – glej: <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/being-trans-eu-comparative-analysis>.

Transosebe ali osebe, katerih spolna identiteta in/ali izražanje se razlikuje od spola, ki so jim ga določili ob rojstvu, se danes po vsej Evropski uniji pogosto srečujejo z diskriminacijo, nadlegovanjem in nasiljem. Ta stvarnost zbuja strahove, zaradi katerih številni skrivajo ali prikrivajo svoj pravi jaz. V tem poročilu so obravnavana vprašanja enakega obravnavanja in diskriminacije na podlagi dveh razlogov, in sicer spolne usmerjenosti in spolne identitete. Analizirani so podatki o izkušnjah 6 579 transanketirancev iz raziskave EU o lezbijkah, gejih, biseksualnih in transspolnih osebah (LGBT), ki je največja zbirka empiričnih podatkov te vrste doslej. Agencija FRA je v tej analizi ugotovila, da transanketiranci, razen nekaj izjem, navajajo največ primerov diskriminacije, nadlegovanja in nasilja med podskupinami LGBT.

Enakopravno in polno družbeno udejstvovanje vseh brez razlikovanja je prvi pogoj za vključujoče in povezane družbe. S tega vidika izsledki raziskave prikazujejo skrb zbujujočo stvarnost. Kažejo, da je enakopravnost transoseb za zdaj še težko dosegljiv cilj. Kljub temu pa pričujoči povzetek in celotno poročilo prihajata v času, ko vse več držav članic EU sprejema ukrepe za spodbujanje in zaščito temeljnih pravic transoseb. Dokazi, zbrani in analizirani v tej raziskavi, bi morali politikom in oblikovalcem politik pomagati pri oblikovanju zakonodaje, politik in strategij, s katerimi bodo navedene pravice bolj zaščitene.

Dodatne informacije:

Za celovito poročilo FRA o transosebah – *Being Trans in the European Union: Comparative analysis of EU LGBT survey data* (Biti transoseba v Evropski uniji: primerjalna analiza podatkov raziskave LGBT v EU, 2014) – glej <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/being-trans-eu-comparative-analysis>.

Za celovito poročilo o raziskavi LGBT – *Raziskava LGBT v EU – European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Main results* (Raziskava o lezbijkah, gejih, biseksualnih in transspolnih osebah v Evropski uniji – Glavni rezultati, 2014) – glej <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/eu-lgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-main>.

Za celovito poročilo o raziskavi LGBT – *EU LGBT survey – European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey – Results at a glance* (Raziskava LGBT v EU – Raziskava o lezbijkah, gejih, biseksualnih in transspolnih osebah v Evropski uniji – Kratak pregled rezultatov, 2013) – glej <http://fra.europa.eu/en/publication/2013/eu-lgbt-survey-european-union-lesbian-gay-bisexual-and-transgender-survey-results> (na voljo tudi v francoščini in nemščini).

Pregled dejavnosti agencije FRA o temah, povezanih z LGBT, je na voljo na naslovu: <http://fra.europa.eu/en/project/2011/homophobia-transphobia-and-discrimination-grounds-sexual-orientation-and-gender>.

Urad za publikacije

FRA – AGENCIJA EVROPSKE UNIJE ZA TEMELJNE PRAVICE

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Dunaj – Avstrija
Tel. +43 158030-0 – Faks +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency

© Agencija Evropske unije za temeljne pravice, 2014
Fotografija: © Shutterstock

ISBN 978-92-9239-744-9

TK-06-14-152-SL-C doi:10.2811/456117